

COSMIN BUDEANCĂ

IMAGINEA ETNICILOR GERMANI

LA ROMÂNII DIN TRANSILVANIA DUPĂ 1918.

Studiu de caz: județele Hunedoara, Alba, Sibiu.

Cercetare de istorie orală

EDITURA
**CETATEA
DE SCAUN**

Cuprins

ARGUMENT	11
I. REPERE TEORETICE ȘI METODOLOGICE	13
1. Repere teoretice	15
Ce este istoria orală?	15
Subiectivitatea, sau „ce face istoria orală diferită?”	18
Memoria personală/colectivă și trecutul istoric	23
Imagologia și imaginarul colectiv	25
Imaginea celui alt	28
2. Repere metodologice	30
Ancheta pe bază de interviu	30
Ghidul de interviu	31
Eșantionul	34
Identificarea și contactarea martorilor	36
Realizarea interviurilor	36
Prelucrarea informațiilor	37
3. Stadiul cercetărilor în domeniu	38
II. CADRUL GENERAL	41
1. Repere privind istoria etnicilor germani din România	43
2. Situația etnicilor germani din Transilvania după 1918	48
3. Date generale despre etnicii germani, în memoria colectivă a românilor	52
3.a. Când au venit germanii în localitate	52
3.b. De unde au venit	55
3.c. Unde stăteau în localitate	56
3.d. Care era ponderea lor în localitate	60
III. SPAȚIUL PUBLIC. IMPACTUL MARI Istorii ASUPRA ETNICILOR GERMANI ÎN VIZIUNEA ROMÂNILOR	63
1. Perioada interbelică	65
1.a. Efectele reformei agrare asupra comunităților	65
1.b. Poziția socio-economică în cadrul comunităților	65
1.c. Ocupațiile	70
Agricultura	70
Creșterea animalelor	71
Viticultura	72
Meseriile	72
Comerțul	73
Fabricile și munca în industrie	75

1.d. Români angajați la nemți	76
Zilierii	80
Ucenicii	82
Angajații	84
1.e. Percepția asupra participării etnicilor germani la viața politică din România	85
Impactul național-socialismului	88
2. Al Doilea Război Mondial.....	93
2.a. Cum au privit etnicii germani războiul	93
2.b. Viața cotidiană în comunitățile româno-germane în perioada războiului	102
Imaginea armatei / soldaților germani	102
Rolul femeilor în viața privată și a comunității în timpul războiului	103
Situatii conflictuale	104
2.c. Efectele războiului	106
Pierderile de vieți omenești, prizonierii și situația celor rămași acasă ...	106
Retragerea împreună cu trupele în Germania.....	109
Reîntregirea familiilor	111
2.d. Imaginea armatei sovietice „eliberatoare” și relațiile acesteia cu etnicii germani	112
3. Deportarea în Uniunea Sovietică.....	116
3.a. Cadrul istoric general	116
3.b Starea de spirit a membrilor comunității înaintea deportărilor	118
3.c. Când și în ce condiții se știe că s-a aflat despre deportări	119
3.d. Cine și cum a făcut listele de deportare	120
3.e. Motivele deportării	122
3.f. Câți au fost deportați	124
3.g. Cine a fost deportat	126
3.h. Părerii și supoziții despre destinația călătoriei	127
3.i. Ce au putut lua de acasă	129
3.j. Strategii de supraviețuire (sustragerea de la deportare, căsătorii, alte forme de ajutor)	129
3.k. Momentele importante ale deportării în viziunea românilor	136
Momentul plecării.....	137
3.l. Situația celor rămași acasă.....	139
3.m. Întoarcerea deportaților	141
Eliberări anticipate.....	141
Durata deportării.....	142
Cine s-a întors / Cine a murit.....	143
Momentul revenirii	144
Copiii „din flori”	145
Din U.R.S.S. în Germania	145

Căsătorii în timpul deportării	146
3.n. Efectele deportării; reinserția socială și profesională	147
Efectele deportării	147
Reinserția socială și profesională	147
3.o. Povești despre deportare	149
4. Perioada comunistă.....	154
4.a. Impactul exproprierilor și naționalizărilor asupra etnicilor germani	154
Impactul exproprierilor	155
Abuzuri ale autorităților și ale localnicilor	159
Modificări ale situației locative după 1945.....	162
Experiențe personale ale românilor în casele germanilor.....	163
Distrugeri și situații conflictuale între germani și coloniști.....	165
Impactul naționalizărilor.....	168
Consecințele naționalizărilor și exproprierilor asupra comunităților	169
4.c. Migrația spre oraș.....	176
4.d. Meserii practicate în perioada comunistă	179
4.e. Alte activități aducătoare de profit.....	180
4.f. Emigrarea în Germania	183
Motivele emigrării în perioada comunistă	185
Statul comunist și emigrarea etnicilor germani.....	189
Politica duplicității.....	197
Problema proprietăților.....	200
Plecările ilegale	202
Integrarea în Germania înainte de Revoluție	205
5. Perioada de după 1989	210
5.a Exodul	210
Motivele emigrării	212
Problema proprietăților	213
5.b. Efectele emigrației asupra comunităților	215
Opiniile românilor despre emigrare.....	218
5.c. Integrarea în noua patrie	219
5.d. Percepția asupra celor care nu au emigrat	226
5.e. Menținerea legăturilor cu cei rămași în țară.	231
IV. SPAȚIUL PROXIMITĂȚII. IMAGOLOGIE.....	241
1. Imaginea românilor despre sărbătorile etnicilor germani.....	243
1.a. Sărbătorile religioase	243
Crăciunul.....	243
Cărnilegiile	246
Chirvaiul (Kirchweih)	248
Sărbătorile de Paști	251
Rusaliile	252
Alte sărbători	253

1.b. Serbările cu caracter laic	254
Jocul	254
Balurile	256
Revelionul / Anul Nou	260
Maialul / Rusaliile	261
10 Mai	263
Nedeia	264
Sărbătoarea portului	264
1.c. Percepția asupra momentului „confirmării”	265
1.d. Fanfara	267
1.e. Dansurile specifice	269
2. Ținuta	271
2.a. Imaginea tinerelor	271
2.b. Imaginea tinerilor	273
2.c. Percepția asupra ținutei de zi cu zi	273
Costumația fetelor	274
Costumația băieților	274
2.d. Percepția asupra ținutei de sărbătoare	277
Ținuta de sărbătoare a nemțoaicelor	277
Ținuta de sărbătoare a nemților	280
3. Familia	282
3.a. Viața sentimentală	282
3.b. Strategii matrimoniale	282
3.c. Căsătorii mixte	286
Căsătoriile mixte în perioada interbelică	286
Căsătoriile mixte în perioada postbelică	289
3.d. Percepția asupra nunții	293
3.e. Separarea familiilor după căsătorie	299
3.f. Natalitatea	300
3.g. Modul în care erau tratați copiii	301
Raporturile părinți - copii	305
3.h. Percepția asupra înmormântărilor și ritualurilor funerare	306
4. Gospodăria	313
4.a. Simțul proprietății	313
4.b. Atitudinea față de curățenie	314
4.c. Atitudinea față de locuință	317
Locuința	317
Mobila și amenajarea interiorului	321
5. Caracteristicile comunităților și indivizilor	323
5.a. Percepția asupra rolului bisericii și al preotului	323
5.b. Vecinătățile	329
5.c. Disponibilitatea de a ajuta un membru al comunității	333

Ajutoarele din Germania	336
6. Comunicarea	337
6.a. Comunicarea interetnică în copilărie.....	337
În cadrul școlii	337
Pe stradă.....	344
6.b. Percepția asupra limbii.....	345
Percepția asupra limbii germane și a dialectelor vorbite în sudul Transilvaniei	347
Germanii și limba română.....	350
Avantajele poliglotului.....	351
7. Tipologii și stereotipii	352
7.a. Inteligența	352
7.b. Sinceritatea	354
7. c. Corectitudinea	355
7.d. Cumpătarea	357
7.e. Prietenoși / distanți.....	358
7.f. Iertători / dușmănoși (resentimentari).....	361
Porecle, insulte, injurii.....	365
7.g. Ambiția.....	366
7.h. Generozitatea / zgârcenia	367
7.i. Ospitalitatea	368
7.j. Modestia.....	370
8. Aspecte de viață cotidiană	374
8.a. Atitudinea față de muncă	374
Activități în gospodărie	377
Tinerile servitoare.....	378
8.b. Atitudinea față de mâncare.....	379
Alimentația agricultorilor.....	386
8.c. Atitudinea față de băutură	386
8.d. Sporturi favorite, specifice	390
8.e. Punctualitatea.....	391
8.f. Ce au învățat românii de la germani.....	392
CONCLUZII	399
Anexa I	411
Anexa II	413
BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ	419
LISTA MARTORILOR	436

I. REPERE TEORETICE ȘI METODOLOGICE

1. REPERE TEORETICE

Așa cum am menționat și în argument, lucrarea de față a fost realizată din perspectiva istoriei orale, motiv pentru care, în cele ce urmează, vom oferi câteva repere utile celor mai puțin familiarizați cu acest domeniu. Potrivit cercetătoarei Valerie Raleigh Yow, istoriei orale i s-a acordat mult mai multă energie în încercarea de a i se da o definiție, față de alte discipline.¹ În aceste condiții, apreciem că a căuta o definiție general acceptată, sau a uneia care să primească acceptul majorității, ar fi un demers sortit eșecului, motiv pentru care ne vom rezuma la a menționa doar câteva lucrări, pe baza cărora cei interesați ar putea să găsească, dacă nu o formulă acceptabilă, cel puțin elementele esențiale care ar putea-o caracteriza.²

Ce este istoria orală?

Chiar dacă nu prezentăm o definiție sau alta, vom oferi în cele ce urmează câteva caracteristici generale ale acestei discipline. „În condițiile în care ritmul istoric s-a accelerat, astăzi devenind mai curând ieri decât altădată, cum remarca Arthur Schlesinger jr., reconstituirea faptelor istorice contemporane sau chiar imediate impun apelul la o diversitate de surse, unele nonclasice sau, pur și simplu, nonscrise.”³ În aceste condiții, în ultimele decenii, sursele orale s-au impus în mod decisiv în istoria recentă, fără însă a exclude alte moduri de documentare. Altfel spus, în discursul istoriografic din ultima perioadă, există „o refondare sau o reamplasare prin memorie a istoriei, o elongație a istoriei înspre memorie”⁴ în formulări de genul „de la istorie parte a memoriei, la memorie ca obiect al istoriei”⁵.

Dar, așa cum remarca Almira Țentea, „istoria orală nu înseamnă numai o alternativă la un tip de documentație și documentare istorică, ci este, în primul rând, un nou mod de

---

¹ Valerie Raleigh Yow, *Recording Oral History. A practical guide for social scientists*, Thousand Oaks, Sage Publications, 1994, p. 3.

² *Ibidem*; Lynn Abrams, *Oral History Theory*, London & New York, Routledge, 2010; Robert Perks, Alistar Thompson, *The Oral History Reader*, London, Routledge, 1998; Alessandro Portelli, *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories: Form and Meaning in Oral History*, Albany, State University of New York Press, 1991; Thomas L. Charlton, Lois E. Myers, Rebecca Sharpless, *History of Oral History. Foundations and Methodology*, Lanham-New York-Toronto-Plymouth, UK, AltaMira, 2007; Donald A. Ritchie, *Doing Oral History*, New York, Twayne Publishers, 2005; Ian R. Taylor, Karen Evans, Penny Fraser, *A Tale of Two Cities*, London, Routledge, 1996; Paul Richard Thompson, *The voice of the past*, Oxford, Oxford University Press, 2000; James Hoopes, *Oral History: An Introduction for Students*, University of North Carolina Press, 1979; David King Dunaway, Willa K. Baum, *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*, Walnut Creek, AltaMira Press, 1996; Barbara W. Sommer, Mary Kay Quinlan, *The Oral History Manual*, Lanham, AltaMira Press, 2009; Jan Vansina, *Oral Tradition as History*, Madison, University of Wisconsin Press, 1985.

³ Pompiliu Teodor, *Cuvânt înainte*, în „AIO - Anuarul Institutului de Istorie Orală”, I, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 7.

⁴ Doru Radosav, *Holocaustul între istorie și memorie. Câteva considerații*, în „AIO - Anuarul Institutului de Istorie Orală”, VII, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 5.

⁵ Krzysztof Pomian, *Sur l'histoire*, Paris, Gallimard, 1999, p. 263, apud Doru Radosav, *Holocaustul între istorie și memorie...*, p. 5.

raportare la istorie: nu mai interesează doar determinările istorice, sistemele integratoare care să explice mersul general al unor societăți și epoci, motivația socială, politică, națională, sau de altă natură care a stat la baza unui eveniment sau fenomen istoric, ci faptul că perceperea acestor momente devine fapt istoric și principalii mărturisitori sunt, deopotrivă, actanții principali.⁶

Totodată, istoria orală se înscrie în linia „curenților globalizante, care inspiră toate științele umaniste. Deși se adresează, în principal, celor *mici*, nu procedează la o excludere în sens invers, ci aspiră la o acomodare generală în peisajul lărgit al unei istorii în care orice individ să se regăsească (oricât de neînsemnată i-ar părea propria participare!)” și „își dorește o *democratizare* a elementelor pe care le folosește în încercarea de a clădi o imagine coerentă a prezentului. Interesează fenomenele sociale (șomajul, emanciparea femeii, comunitățile marginale) dar și cele strict politice, etnice etc. Își caută sursele cu o mai mare asiduitate, poate, în rândul celor *mici*, datorită restanțelor istorice față de aceștia și a rolului mereu crescând pe care îl au în societatea de astăzi, dar nu uită nici posturile de decizie politică, personalitățile din domeniile cu impact public, într-un cuvânt, elitele. Așa-zisa *democratizare* a istoriei nu devine, la rândul său, exclusivistă.”⁷

Așadar, „istoria orală este mai puțin o istorie a faptelor, cât a omului. Această istorie individualizată, care se naște din reprezentările istoriei orale, are un caracter plurivalent. Ea poate să convingă că este o istorie *adevărată* a unui anume destin, întrucât relatează despre fapte reale petrecute în trecutul acestui om, despre o dinamică a vieții sale care se înscrie pe linia unei istorii personale veridice.”⁸ Nu în ultimul rând, ea este o istorie „profund subiectivă, prin felul în care evenimentele care traversează – sau sunt traversate de această viață – ajung să fie spuse, să-și facă loc în discursul istoriei mai largi. Dar este și o istorie a omului în sens generic, a unui tip uman socio-istoric, determinat de locul și timpul istoric în care se plasează, determinare nuanțată, firește, de foarte multe elemente, de la grupul etnic sau naționalitate, la înscrierea socio-profesională, la apartenența religioasă, politică, ș.a.m.d. În funcție de necesitățile istoricului, dar și de puterea de cuprindere a celui care este martor-povestitor, un interviu de istorie orală se construiește într-o direcție concentrică, de la imaginea generală (care poate fi cuprinzătoare și exactă în datele oferite, foarte folositoare unui istoric de tip clasic), către experiența personală și trăirea intimă a celui care se *expune* prin *spunere*.”⁹

Datorită tehnicilor speciale pe care le presupune, și mai ales implicării pe care o cer din partea istoricului, sursele orale modifică destul de mult problematicile clasice și distanța dintre cercetător și obiectul cercetării sale, fapt ce a atras și atrage încă numeroase critici din partea istoricilor tradiționaliști. În urma unor îndelungate dispute, rezultatul a fost apariția unor discipline de frontieră, a unor științe (auxiliare pentru istorie), cu tendință de autonomizare și individualizare, precum psiho-istoria,

⁶ Almira Țentea, *Discursul public al istoriei și sursele orale*, în „AIO - Anuarul Institutului de Istorie Orală”, V, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 67.

⁷ *Ibidem*, pp. 67-68.

⁸ *Ibidem*, p. 70.

⁹ *Ibidem*.

sociologia istorică, antropologia istorică, unele din ele cu un instrumentar metodologic foarte bine pus la punct, cu metode bine structurate, care și-au dovedit validitatea prin rezultatele concrete pe care le-au oferit istoriei.¹⁰

Însă sursele orale nu sunt folosite doar de istorici, ci și de etnologi, sociologi, psihologi. Iar în ceea ce privește aceste domenii, „culegerea lor a fost mai sistematică și mai bine organizată, existând repertorii riguroși întocmite (în domeniul etnografiei și folclorului sunt remarcabile), dar, cu toate că finalitatea converge, scopul și modul de folosire particularizează cercetările de istorie orală față de cele din domeniile mai sus menționate. Interdisciplinaritatea apropie, unifică, păstrând, însă, metodologii și maniere de abordare specifice.”¹¹

Evoluția spre pluralism a istoriografiei din secolul XX, de altfel, depășește limitele discursului pozitivist, iar câștigurile în plan teoretic vizează în primul rând recuperarea componentei umane. Aceasta a fost câștigată în planul istoriei prin acceptarea de către sociologie a exigenței dimensiunii istorice a anchetelor sale; ca și contribuțiile celorlalte discipline antropologice despre condiția omului.¹²

Un argument pentru utilizarea istoriei orale este și existența unei „*presiune etice* venite dinspre memorie în reconstituirea istorică a marilor drame și tragedii colective ce au marcat secolul XX; fascismul, holocaustul, gulagul. Controversele istoriografice instalate în jurul unor astfel de tragedii colective sunt asistate, monitorizate și controlate de memorie, care devine, în cele din urmă, miza disputei. Memoria provoacă istoria. *Istoricizarea sau eticizarea* unor astfel de tragedii colective fără precedent semnifică din nou retransnșarea istoriei și memoriei unui trecut *care nu trece*”¹³.

Nu în ultimul rând trebuie menționat și faptul că „resurgența memoriei vine și dinspre o *pragmatică a memoriei* sau a uzajului memoriei”. Acesta din urmă, prin achizițiile tehnologice ale secolului XX (înregistrările audio și video) „este legat de elaborarea unui nou tip de memorie, și anume cea fixată, conservată cu maximă fidelitate”, și care „poate determina o largă accesibilitate”. Iar acest fapt „provoacă schimbări în planul raportului istorie-memorie sau mai exact în datele confruntării dintre memorie și istorie prin multiplicarea și colaționarea memoriilor individuale”.¹⁴

Așadar, istoria orală are o serie de elemente de avangardă în cercetarea istorică, atât prin tematicile investigate, dar și prin metodologia de cercetare uzitată. Prin îmbinarea unor metode tradiționale de cercetare cu unele specifice sociologiei (ancheta orală, interviul structurat, interviul semi-structurat ș.a.), sau altor discipline (antropologie, psihologie), se creează cadrul propice unei deschideri interdisciplinare, ceea ce o încadrează fără echivoc în tendințele istoriografiei moderne.

¹⁰ Toader Nicoară, *Sub semnul interdisciplinarității. Istoria și științele sociale în secolul al XX-lea*, în „Identitate și alteritate 3. Studii de istorie politică și culturală”, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 45.

¹¹ Almira Țentea, *op. cit.*, p. 68.

¹² Al. Zub, *Discurs istoric și tranziție*, Iași, Institutul European, 1998, pp. 12-13.

¹³ Doru Radosav, *Editorial*, în „AIO - Anuarul Institutului de Istorie Orală”, IV, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 8.

¹⁴ *Ibidem*, p. 10.